

Ο επαναπατρισμός και το άλγος της επαφής με τα απομεινάρια της πατρικής εστίας.
Βιβλιοπαρουσίαση της συλλογής διηγημάτων του Γιώργου Ξεινού «Τώρα επιστρέφοντας»

Γιώργος Φραντζολάς¹

I.

Κυρίες και κύριοι καλησπέρα σας.

Όσα θα διαβάσω² είναι οι σκέψεις και οι προβληματισμοί που μου προξένησε το βιβλίο του κυρίου Γιώργου Ξεινού. Περισσότερο όμως απ' όλα είναι η διάθεσή μου να μπω στον δικό του κόπο και την προσωπική του αγωνία.

Στο βιβλίο «Τώρα επιστρέφοντας» υπάρχει μια πραγματική ακολουθία διηγημάτων. Απ' όσο μπορώ να καταλάβω, βασίζονται σε πραγματικά περιστατικά. Το κοινό σημείο που τα συνδέει είναι ο νόστος. Η μέρα της επιστροφής στο νησί για μια γυναίκα, για έναν άντρα, για έναν ιεράρχη, για μια ομάδα νέων παιδιών που ακούνε άπληστα στην ιστορία του τόπου τους. Το νησί δεν κατονομάζεται πουθενά. Ούτε και η χώρα στην οποία ανήκει.

Όλα ξεκινούν σ' ένα χώρο σκοτεινό. Επιβάλλεται έτσι ο ψιθυριστός και εξομολογητικός τόνος, ο υπαινικτικός, ο οποίος διατηρείται σ' όλη τη διαδρομή των διηγημάτων. Η όραση, η αφή, η ακοή, η όσφρηση είναι

τεταμένες στο έπακρο. Μια αρμαθιά κλειδιά στο χέρι και ο ήχος τους για να ανοίξει το σπίτι όπου «τα πάντα χάθηκαν για πάντα», η μυρουδιά του κουζίνας, παλιές κτητορικές επιγραφές, το άγγιγμα ενός βιβλίου με την αφιέρωσή του, ένα παλιό σκονισμένο μπουκάλι. Καλντερίμια και μνήματα και ερείπια, κλειστά σφραγισμένα παράθυρα και άλλα που τρίζουν και χτυπούν απ' τους ισχυρούς βοριάδες, στέρνες άδειες «που ηχούν και που τις προσκυνούμε». [...]

Ο άνθρωπος που επιστρέφει, δοκιμάζει ν' αγγίξει τον κόσμο με τις αισθήσεις του κι όχι με τα συναισθήματά του. Αυτά είναι εξάλλου τόσο έντονα και περίπλοκα που αδυνατούν να εκφραστούν και να εκφράσουν όσα βαθιά κρύβει η ψυχή του ανθρώπου. Αναζητάει ο άνθρωπος κάτι που να τον συνδέσει με το παρελθόν, αφού το παρόν τίποτα πια δεν θυμίζει τα χρόνια τα παλιά. Εδώ ακριβώς έγκειται και η τραγικότητα των προσώπων του βιβλίου. Στον αγώνα του να γεφυρώσει αυτό το χάσμα ο αφηγητής, στρέφει το βλέμμα του προς το φυσικό περιβάλλον, ανέγγιχτο απ' τα ανθρώπινα πάθη του χρόνου και της ιστορίας. Βλέπει, ακούει, σιωπά και αφουγκράζεται. Όλα είναι τόσο χαμηλόφωνα που, για να τ' ακούσεις, χρειάζεται και συ να αφουγκραστείς τον πόνο που αναδύεται μέσα από τα πράγματα και το άγγιγμά τους. Ο πόνος του ανθρώπου αποτυπώνεται και αναβλύζει μέσα από τα πράγματα. Το άγγιγμά τους ένα άλγος. Ένα πραγματικό άλγος αφής που, απ' όσο ξέρω, ανταποκρίνεται απόλυτα στην ιδιοσυγκρασία και συμπεριφορά των φίλων μου που είναι συμπατριώτες του συγγραφέα. Των περισσότερων τουλάχιστον. Οι άνθρωποι σκύβουν να πάρουν κάτι από τη γη, από ένα συρτάρι, από ένα ντουλάπι. Όμως τα πράγματα δεν μιλούν

¹ Ο Γιώργος Φραντζολάς είναι μουσικός φιλόλογος. Έχει εκδώσει τρεις δισκογραφικές δουλειές («Νύχτα από σεντέφι», «Εδώ ξυπνούν τα όνειρα» και «Με τον Αίσωπο εκδρομή») και δύο βιβλία («Το καμίνι που δροσίζει» και τα «Δρομολόγια»).

² Το κείμενο με τη βιβλιοπαρουσίαση της συλλογής διηγημάτων του Γιώργου Ξεινού «Τώρα επιστρέφοντας» πρωτοδιαβάστηκε το 2001 στην Ξάνθη.

όπως πρώτα. Έτσι το μπουκάλι δεν μυρίζει τίποτα πια. Δε θυμίζει τίποτα. Κι όταν κοιτάζεις μέσα του, είναι σαν να θέλεις να το κάνεις διόπτρα για να δεις το παρόν ή το μέλλον.

Ο άνθρωπος που τον εξανάγκασαν να φύγει, άφησε πίσω του κάτι. Γυρνώντας βρίσκει πίσω του κάτι άλλο. Άλλοτε ένα τίποτε. Μα και ο ίδιος είναι ήδη κάτι άλλο. Που όμως, συχνά, αν ξύσεις την επιφάνειά του, βρίσκεις πάλι από κάτω το υπόστρωμά του. Στα διηγήματα του βιβλίου βρίσκω ανθρώπους ακριβώς σαν και κείνους που συνάντησα, επισκεπτόμενος την ιδιαίτερη πατρίδα του συγγραφέα. Έμαθα ακόμα για ανθρώπους που σταματούσαν απέναντι στο Καπά-Τεπέ, το λιμάνι, και δεν περνούσαν με το καράβι, απέναντι, παρά μόνο ύστερα από πολλά χρόνια. Έναν άλλο, απ' τ' Αγκρίδια, ασφαλιστής το επάγγελμα, που η αμηχανία του ήταν κάτι πάνω από έκδηλη, αφού ένιωθε ξένος στον ίδιο του τον γενέθλιο τόπο και μόνο μετά από δέκα περίπου μέρες παραμονής, άρχισε κάπως να εξοικειώνεται και να βγαίνει από μέσα του ο Αγκριδιανός και να μιλάει με την ντοπιολαλιά της Ίμβρου. Κι άλλον που, όταν επέστρεψε, βρήκε μέσα στο σπίτι του να κατοικεί μια οικογένεια εποίκων. Διαβάζοντας τις σελίδες του βιβλίου, βρίσκω τους ίδιους ανθρώπους με την αμηχανία τους, τον φόβο και τον δισταγμό, περισσότερο τις εσωτερικές τους κινήσεις παρά τις εξωτερικές εκφράσεις με τις οποίες εκδηλώνουν την αντίδρασή τους απέναντι στην απροσδόκητη αλλαγή. Νομίζω πως ο κύριος Ξεινός αυτό κυρίως κατέθεσε μέσα στο βιβλίο του. Αυτήν την εσωτερική κίνηση της ψυχής του Ιμβριώτη που επιστρέφει γεμάτος με ανάμεικτα συναισθήματα. Μ' αυτά τα διηγήματα θέλησε να συναντήσει και να συναντηθεί με τις κοινές εμπειρίες των άλλων Ιμβριών, ίσως γιατί είναι ένα από τα πλέον κοινά στοιχεία που τον συνδέουν μαζί τους. Οι ιδεολογικές αντιλήψεις μπορεί να έχουν αλλάξει, ο τρόπος της ζωής τους, η ευμάρεια, αφού οι πιο πολλοί πρόκοψαν όπου κι αν βρέθηκαν. Γι' αυτό και δεν θέτει κρίσεις, δεν ασκεί κριτική, δεν λέει απόψεις, ούτε αναπτύσσει θεωρίες. Κοινό είναι το τραγικό βίωμα. Αυτό καταθέτει. Είναι σαν να λέει: Είμαι εδώ, μέρος του δικού σας πόνου και εσείς του δικού μου. Ας ξανασυναντηθούμε σ' αυτό το πρώτο σκαλοπάτι. Για τα υπόλοιπα θα έρθει η ώρα.

II.

Σε όσα είχα σημειώσει για το βιβλίο του Γιώργου Ξεινού «Τώρα επιστρέφοντας», θα ήθελα να προσθέσω³ μερικές ακόμα παρατηρήσεις που αφορούν στην ουσία της αφήγησης, της κάθε αφήγησης: συμπεριλαμβανομένης και της μουσικής ή και της αφήγησης που περιέχουν οι στίχοι ενός τραγουδιού.

Ποιος; Πού; Πότε; Και ναί η αφήγηση. «Για τον άνθρωπο αποτελεί φυσική ενόρμηση η τάση να εντάσσει τις διαδοχές των γεγονότων σε μια αφήγηση. Με αυτόν τον τρόπο καταλαβαίνει καλύτερα τον εαυτό του, τον κόσμο και αισθάνεται πιο ασφαλής». Είναι αρκετό όμως αυτό; Όχι, δεν είναι αρκετό. Χρειάζεται και ένα αίτιο: Ένα «γιατί»; (αναγκαστικό αίτιο) και πολύ περισσότερο ένα «με ποιον σκοπό»; (τελικό αίτιο).

«Όπως στις μυθιστορηματικές μυθοπλασίες έτσι και στη ζωή επιδιώκεται μέσα από περιπέτειες και εντάσεις η σύσταση του νοήματος. Στο τέλος, οι τυχαιότητες και οι συγκυρίες οφείλουν να υποχωρήσουν και να δειχθεί ότι σε ένα βαθύτερο επίπεδο όλα είχαν κάποιο λόγο».

Πίσω από την σωρεία και τον συμφυρμό των γεγονότων αναζητούμε ένα νόημα. Γιατί δεν αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο όπως τα άλογα ζώα, για τα οποία δεν υπάρχει η συνείδηση του χρόνου.

«Η τέχνη του λόγου και της μουσικής επενδύει αφηγηματικά τον κόσμο. Γενικά καμιά μορφή τέχνης δεν υφίσταται χωρίς να επέμβει στην αίσθηση του χρόνου».

«Η αφήγηση επιτρέπει να δει κανείς τον κόσμο έξω από την σύγχυση του καιρού του, τις αντιθετικές τάσεις και τις απρόβλεπτες εξελίξεις, με την αυτοκυριαρχία και τη συνοχή που απαιτεί η σύνθεση ενός έργου. Ανεξαρτήτως του βαθμού πιστότητας στην πραγματική ιστορία, η σύνθεση των γεγονότων ως μία λογική διαδοχή προς κάποιο τέλος, φαίνεται να είναι αρκετή για να συγκρατήσει το Εγώ σε ισορροπία».

³ Ολόκληρο το δεύτερο μέρος της εισήγησης βασίζεται στο βιβλίο του Κωνσταντίνου Ι. Ζάχου «Η παρουσία της ψυχής - Ο νους, η συνείδηση και η λογική τους» (κεφ. «Η αφήγηση», σσ. 358-363, Θεσσαλονίκη 2006), είτε με αυτούσια αποσπάσματα (σε διαφορετική γραμματοσειρά) είτε σε ερμηνευτική διασκευή του ομιλητή.

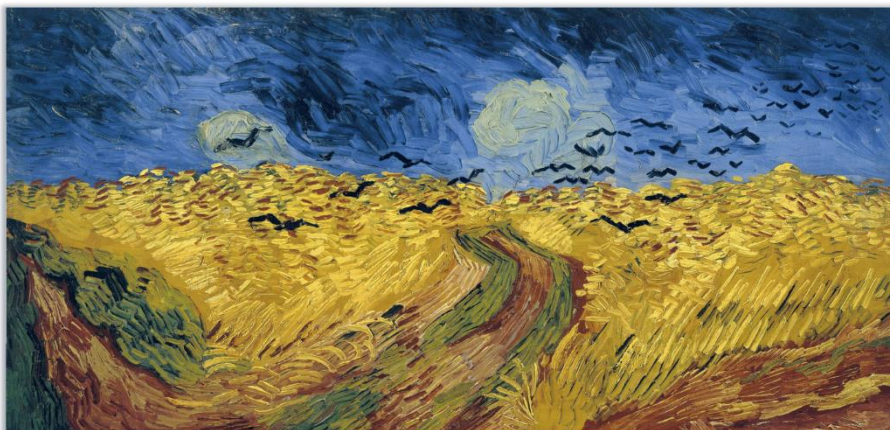
Να προσθέσω: Και το συλλογικό Εγώ. «Οι αφηγήσεις ως απόπειρες εκλογίκευσης δρουν κατευναστικά, ακόμα και όταν το πραγματικό πρόβλημα δεν θίγεται ή και όταν οι ουσιαστικοί λόγοι δεν αναφέρονται».

Αυτές οι σημαντικές παρατηρήσεις του Κωνσταντίνου Ζάχου, αγαπητού φίλου, δεν αφορούν μόνο τις προσωπικές ιστορίες, αλλά και τα συλλογικά βιώματα ενός λαού, μιας κοινωνίας. Ας πάρουμε ένα πολύ κλασικό παράδειγμα: Πόσα βιβλία, μυθιστορήματα, τραγούδια, γράφτηκαν, πόσα κινηματογραφικά έργα γυρίστηκαν, ώστε να μπορέσουν να αποδεχτούν, να συμφιλιωθούν με την τραγωδία που ζήσανε οι Αμερικανοί στο Βιετνάμ... ανάλογη της Σικελικής εκστρατείας των αρχαίων Αθηναίων. Πόσα τραγούδια και γενικότερα έργα τέχνης αφιερώσαμε στην άλωση της Πόλης, στη Μικρασιατική Καταστροφή, στον Εμφύλιο κτλ. Και μια ακόμη υπόμνηση για να πούμε δυο λόγια για το «Σχοινούδι».

«Το κύριο θέμα άλλωστε είναι, όπως και στη ζωή, υπό αναζήτηση. Στις καθημερινές συνομιλίες ή στους μονολόγους είναι συχνές οι μακροσκελείς παρεκβάσεις σε άσχετα θέματα, γιατί το ζητούμενο, ανεξάρτητα από το τι ομολογείται ή προγραμματίζεται, στηρίζεται σε μία αβέβαιη πρόθεση και γι' αυτό ανοιχτή σε άσχετες παρεκβάσεις. Δεν είναι τυχαίο που, συνήθως, ο άνθρωπος από αλλού ξεκινάει και αλλού καταλήγει».

Δυο λόγια για το τραγούδι «Σχοινούδι»

Αυτήν την πτυχή της αφήγησης που μόλις σας παρουσίασα, την αγνοούσα πλήρως, όταν έγραψα το «Σχοινούδι». Επίσης, δεν είχα καν στον νου μου να γράψω τραγούδι για την Ίμβρο. Στο νου μου είχα να γράψω ένα τραγούδι για τον Βαν Γκόγκ. Να πάρω ιδέες από τα έργα του. Μα, όταν στάθηκα μπροστά στον πίνακα «Κοράκια στα σταροχώραφα», με όλη την αμφισημία που περιέχει αυτός ο πίνακας, ήρθε στο νου μου η Ίμβρος. Το τοπίο ή, καλύτερα, τη σκηνή του πίνακα με τα μαυροπούλια που πετάνε πάνω από αγρούς, χρόνια εγκαταλειμμένους, είχε σημαδέψει το βλέμμα μου από το πρώτο μου προσκύνημα στην Ίμβρο το 1993, τον Αύγουστο, και με είχε συγκλονίσει ιδιαίτερα ένα «χωριό – φάντασμα», όπως λέμε: Το Σχοινούδι.

Ο συμβολικός πίνακας του Βαν Γκόγκ αποκτούσε στην Ίμβρο μια τραγική διάσταση που αφορούσε πλέον τη συλλογική ιστορική μας μνήμη. Έτσι η αρχική ιδέα εγκαταλείφθηκε και όλη η προσοχή και η εστίαση στράφηκε στο Σχοινούδι, που αποτύπωνε όλο το δράμα της Ίμβρου. Η αρχική παλαβή μου ιδέα να βγαίνει στους αγρούς η Αντιγόνη για να τιμήσει το νεκρό σώμα του Βικέντιου Βανκ Γκογκ, εγκαταλείφθηκε και η αρχαία ηρωίδα βρέθηκε να αναζητεί τον χαμένο αδελφό της, όπως η Πούλια τον Αυγερινό, στο γνωστό λαϊκό παραμύθι. Τα λόγια του τραγουδιού είναι ο θρήνος της, το μινύρισμά της, όπως θα το έλεγε ο κυρ Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης...

Την Πανσέληνο του Ιουλίου του 1995, η κυρία Μαίρη Ζεινού, ξαδέλφη του Γιώργου Ζεινού, περπατώντας μέσα στα ερείπια, καθώς το φως του φεγγαριού έπεφτε μέσα από τις γκρεμισμένες στέγες μέσα στο εσωτερικό των σπιτιών τα φώτιζε, και καθώς εκείνη έστρεφε το βλέμμα της στο εσωτερικό των ερειπίων νόμιζε ότι θα δει ανθρώπους μέσα. Έτσι γράφτηκε και η τελευταία στροφή του τραγουδιού.

Επιλογικά

«Προς τα πού πηγαίνουμε» ή «μας πηγαίνουν τα πράγματα», «όχι ακόμη», «κάποια μέρα», «είναι πλέον αργά».
[...]

«Όλες αυτές οι φράσεις έχουν νόημα μόνο αν υπάρχει ένα σχέδιο, ένας στόχος και πρέπει να γίνουν οι σωστές κινήσεις. [...] Στον πυρήνα της μελαγχολίας βρίσκεται ένα “ποτέ πια” που ακύρωσε την πορεία. [...] Το παρόν βιώνεται πάντα μέσα σε μια ατμόσφαιρα αναμονής και υπόσχεσης. Το φως έρχεται από το μέλλον. [...] Όπως τονίζει ο Τζώρτζ Στάνερ, η θέση του ρηματικού μέλλοντος βρίσκεται στον πυρήνα της ύπαρξης. Ο μέλλον, ο χρόνος μέλλον, είναι ο χρόνος της ελπίδας, ο χρόνος της ψυχής μας. Ο άνθρωπος κινείται σε τόπους περιορισμένους, που όμως δεν τελειώνουν. Σαν να διαβάξει συνεπαρμένος ατέλειωτες παραλλαγές του ίδιου κειμένου. Επανέρχεται στους ίδιους τόπους και στις ίδιες σχέσεις κουβαλώντας μια ανύσταχτη μέριμνα, που τον κάνει να κοιτάζει τα συνηθισμένα πρόσωπα και πράγματα με απορία και προσοχή, σαν να πρόκειται στο τέλος να αντιληφθεί κάτι που μεταφυσικά βρίσκεται ήδη βαθιά μέσα του, στην αρχή του. Σαν να περιμένει να ακούσει έναν ψίθυρο ή να δεχτεί την πνοή ενός άλλου κόσμου, που θα τον οδηγήσει στο τέλος των διαδρομών του χρόνου. Ενώ όλα φεύγουν, αδυνατεί να πιστέψει ότι η απώλεια έχει τον τελευταίο λόγο. Για τον άνθρωπο, η συνθήκη του χρόνου είναι συνυφασμένη με τη βεβαιότητα ότι θα τηρηθεί η υπόσχεση που διαισθάνεται ότι θεμελιώνει τον κόσμο και αφορά μία παρουσία που ήταν πάντα αναμενόμενη.».

Η αφήγηση, κάθε αφήγηση είτε είναι λογοτεχνική είτε κινηματογραφική είτε ποιητική, εδώ ένα τραγούδι, παίζει έναν πολύτιμο ρόλο. Παίρνει τα συλλογικά βιώματα, τα οδυνηρά, και τα μεταβολίζει σε λόγο που μας βοηθάει να αποδεχτούμε, να χωνέψουμε τις συλλογικές μας ήττες, να αναστοχαστούμε και να επαναπροσδιορίζουμε την πορεία μας, να γίνει το πάθος μάθος και να λευτερωθούμε —άμποτε— από τις αγκυλώσεις που μας κρατάνε δέσμιους στα ίδια και τα ίδια λάθη και πάθη. Ίσως κι αυτά να εννοούσε ο Διονύσιος Σολωμός όταν έγραφε: «Δεν έχω στο νου μου πάρεξ ελευθερία και γλώσσα».

Μέσα σ’ αυτήν την ατμόσφαιρα γράφτηκε το «Σχοινούδι». Ως τραγούδι ολοκληρώθηκε στους στίχους και τη μουσική στις 2 Απριλίου του 1996. Ας το ακούσουμε από την Καίτη Κουλλιά σε ενορχήστρωση της Ευανθίας Ρεμπούτσικα.

Έκεϊ στὰ σταροχώραφα
γέμισε μαυροπούλια
ποῦ χάθηκε ὁ Αὐγερινός;
ποῦ τὸν γυρεύει ἡ Πούλια;

Κι ἀπὸ τὴ στράτα φάνηκε
μονάχο μαυροπούλι
κοιτάει τῆς Ἰμβρος τὰ βουνὰ
κοιτάει καὶ τὸ Σχοινούδι

Καὶ κλαίει τῆς Ἰμβρος τὰ χωριὰ
καὶ τὸ ἄρχοντολόι
κι ἀρχίζει τὸ μινύρισμα
τὸ μαῦρο μυρολόι

Δὲ βρίσκει ἀμπέλια οὔτ' ἐλιές
βρίσκει τὴ μαύρη πέτρα
τὸν πόνο του στὴ θάλασσα
στὰ κύματά της μέτρα

Κι ἀπάνωθὲ του στάθηκε
τ' ὀλόγεμο φεγγάρι
κι ὅλα τὰ σπίτια φώτιζε
σὰν νὰ 'ταν χρόνοι ἄλλοι